

MEGEMLEKEZÉSEK

B. Lőrinczy Éva

(Debrecen, 1926. december 24.—2002. április 19. Budapest)

Lőrinczy Éva — Bokor Imréné — halála súlyos vesztesége a magyar nyelvtudománynak. Mint a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének tudományos tanácsadója, ő volt az „Új magyar tájszótár” főszerkesztője, a témán dolgozó munkacsoport vezetője, pótolhatatlan irányítója. Debrecenhez ezer szállal kötődött, hiszen itt született, itt bontakozott ki tehetsége, innen került a fővárosba, de ott is mindig debreceninek vallotta magát. Erről így írt: „Egész gyermek- és ifjúkoromat Debrecenben töltöttem. Iskoláimat a Dóczi Leánynevelő-intézetben, illetőleg a debreceni egyetem bölcsészettudományi karán végeztem. Egyetemi tanulmányaim során kerültem kapcsolatba Bárczi Géza akadémikussal, aki abban az időben a magyar nyelvészeti tanszék professzora volt. Ő keltette fel érdeklődésemet a nyelvtudományi stúdiumok iránt, úgyhogy szinte már másodéves egyetemi hallgató koromtól kezdve legközvetlenebb tanítványai közé tartoztam. 1950-ben magyar–latin szakos középiskolai tanári oklevelet szereztem. Alig másfél éves tanári működés után 1953 márciusában mint gyakorló-tanárjelölt-vezető tanár távoztam a debreceni Kossuth Lajos Gyakorló Leánygimnáziumból, és a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa lettem.” Más írásaiból azt is tudjuk, hogy már dóczistaként, majd az egyetemen egy ideig a jeles irodalomprofesszort, Juhász Gézát érezte legközelebbi mesterének, irodalmárnak készült. Szépírói vénája sohasem apadt ki, számos írásában, esszéjében felszínre tört.

Mindenesetre Bárczi nyelvtörténeti iskolájába bekerülve már hallgatóként elkezdte kutatásait, és 1953-ban, Budapestre kerülésének évében meg is jelent első tudományos kötete: „A Königsbergi Töredék és Szalagjai mint nyelvi emlék” (Akadémiai Kiadó, Bp., 244 lap). Nyelvtörténeti témát választott kandidátusi értekezése tárgyául is, melyet — miután 1957-ben sikeresen megvédte — az Akadémiai Kiadó 1962-ben „Képző- és névrendszertani vizsgálódások. Az -s ~ -cs képzővel alakult névanyag az ómagyarban” címen tett közzé.

Időközben azonban az intézetben megindították a kétkötetes nagy leíró nyelvtan munkálatait, ebben kellett feladatot vállalnia. Kemény munkával több nagy fejezet kidolgozója lett (a szóösszetételekről, a határozók fajtáiról, a határozói mellékmondatokról), összességében több száz oldalnyi, könyvméretű munkája jelent meg a nagy tervmunkában, a magyar leíró nyelvtan addigi legnagyobb terjedelmű és jelentőségű, Tompa József szerkesztette két kötetben.

Tudományos igényességét nemcsak a megírt fejezetek magas színvonala mutatja. Leíró nyelvtannal foglalkozva szükségét érezte, hogy kézbe vegye, majd lefordítsa magyarrá Ferdinand Saussure 1916-ban megjelent, nyelvészeti korszakfordító művét: „Cours de linguistique générale — Bevezetés az általános nyelvészetbe” (1967). Mert annak idején harmadik szakként elvégezte a francia nyelv és irodalom szakot is. Valószínűleg ez is Bárczi Gézának köszönhető, aki hosszú középiskolai franciatanári múltja után egyetemi tanárként maga tartott francia nyelvi órákat tanszéki beosztottjainak, nyelvtanulásra is ösztönözve őket.

De már korábban, a leíró grammatikai tanulmányok befejezése után rábízták az intézet egy másik nagy tervmunkájának témafelelősi feladatát: ez a tájszótár volt. Ez vált aztán élete fő művévé. Ennek gondolata is Debrecenből, Bárczi idejéből indult el még 1950-ben, amikor az adatgyűjtés megszervezésében még egyetemi hallgatóként, majd kezdő tanárként már részt vett. A koncepció lényege az volt, hogy a Szinnyei-féle „Magyar tájszótár” századeleji megjelenése után felgyülemlett népnyelvi publikációk és kéziratos szógyűjtések anyagát összegyűjtve jelenjék meg egy új magyar tájszótár, teaurusz a népnyelvi és néprajzi értékek világából. Amikor Bárczi a Tihanyi Alapítólevél nyelvtörténeti feldolgozásáért Kossuth-díjat kapott, a pesti egyetemen új tanszéket alapítottak számára, ahova 1952-ben egész tanszéki munkatársi gárdája vele ment — egy kivétellel. A tájszótári adatgyűjtés azonban nem állt le, sőt folytatódott nemcsak Debrecenben, hanem a pesti tanszéken, majd az akadémiai intézetben is. A hatvanas évek elejére már több százezer cédula várta, lesz-e folytatás, egyáltalán időszerű-e még az eredeti elgondolás megvalósítása. Nagy szerencse, hogy éppen ott volt Lőrinczy Éva, a kitűnő Bárczi-tanítvány. Ő kezdettől ismerte a munkálatot, hihetetlen akaraterével és szervezési készségével alkalmas volt arra, hogy megszervezze a munkaközösséget, kidolgozza a szerkesztés elveit és gyakorlatát, elindítsa ezt a rendkívül fontos, nemzeti kulturális adat- és értékmentő tevékenységet.

Évek sorára volt szükség már ahhoz is, hogy a csaknem két és félezer kéziratos és nyomtatott forrásból sok-sok egyetemista és más munkatárs által egy évtizeden keresztül kicédulázott, több mint 600 ezer adatot, tájszót, szókapcsolatot, szólást, közmondást archiválják, szerkesztésre alkalmas, kutatható rendbe tegyék. Ezután következett a 120 ezer leendő szótári címszó kiválasztása, az adatok ezek alá rendezése, a szócikkek anyagának megszerkesztése, megírása, ismételt ellenőrzése stb.

Hihetetlen mennyiségű, de magas színvonalú szellemi „rabszolgamunka” után 1979-ben megjelent az első, több mint ezer oldal terjedelmű, 28 ezer címszót tartalmazó kötet. Az érdeklődők, nemcsak a nyelvészek, népryelvkuatatók, hanem a néprajzosok, művelődéskutatók, írók is lelkes örömmel fogadták. A tájszótár valóban a népi élet teljes mélységét tárja elénk: a paraszti gazdálkodás és népi kismesterségek teljes eszköztárának és munkamenetének nyelvkincsét, a tárgyi és szellemi néprajz megannyi elemét. Az adatok értékét növeli, hogy egy civilizációs korszakváltás, rohamos gazdasági és társadalmi változás folyamatában az elsüllyedő régi világ emlékeit, sok évszázados nyelvi gyöngyszemeit menti át a mindenirányú kutatás számára, mint egy sajátos, szóban örökölt nyelvemléktár. Bár adattára „véletlenszerű” gyűjtések anyagát összegzi, hihetetlen értéke, hogy anyaga kiterjed az egész magyar nyelvterületre, határainkon túlra is, a Szepeségtől a Szerémségig, a burgenlandi Örségtől a moldvai csángóig.

Nyilvánvalóvá vált: ez a tájszókincs olyan érték, hogy a szótár folytatása, ütemes kiadása nemzeti közérdek. Ezt belátni könnyű volt, annál nehezebb az anyagi feltételek megteremtése. Így a második kötet csak kilenc év múlva, 1988-ban követte elődjét (1175 oldal, 30 ezer szócikk), majd a harmadik 1992-ben (1341 oldal, ugyancsak 30 ezer körüli szócikk). És még mindig csak az M kezdetű szócikkeknél tartottunk. A főszerkesztő egyre inkább arra kényszerült, hogy „menedzserként” a megszerkesztett anyag kiadásához szükséges pénzért kilincseljen, pályázatokat írjon, pártfogókat keressen. Így jelenhetett meg néhány hete a negyedik, több mint 90 íves, 1008 oldalas kötet, nem kevesebb, mint hat intézmény, alapítvány „szponzorálásával”. Ez azonban — az eredeti tervektől eltérően — nem lett a sorozat befejező, záró kötete: csak az N–S kezdetű címszók anyaga fért bele. Az ötödik kötetre tehát továbbra is várunk kell. Pedig az idő sem közömbös: a fél évszázada elkezdődött és egy évtizedig tartó cédulázás után a szerkesztés immár négy évtizede tart — mondani sem kell: nem a munkatársak hibájából. Szomorú, de a főszerkesztő, B. Lőrinczy Éva már nem fogja kezébe venni az utolsó kötetet.

Időközben persze nagyot változott a kutatás világa is. Nagy adattárakat hovatovább már nem nyomtatnak ki könyv alakban, drága papírra: egyszerűbb dolog számítógépre vinni, internetre tenni, ahol az érdeklődők tetszés szerint kezelhetik, kereshetik az állomány bármely elemét, elemtípusát. Ha valamit, akkor éppen az „Új magyar tájszótár” anyagát érdemes lenne ebben a formában is hozzáférhetővé tenni, de ehhez is az kellene, hogy az utolsó kötet is minél előbb elkészüljön még a hagyományos formában. Attól ugyanis még elég messze vagyunk, hogy minden érdeklődő — diák, tanár, nyugdíjas értelmiségi — számítógép és internetes hozzáférés birtokában legyen. Csak remélhetjük, hogy Lőrinczy Éva életműve nemsokára beteljesedik, hogy mindnyájunkat rá emlékeztessen.

Lőrinczy Éva nemcsak sokoldalú tudós volt, hanem mély érzésű ember is. Erről legjobban az a dokumentumregénye tanúskodik, amelyben négy rákban meg-

halt munkatársáról, barátnőjéről, betegségük lefolyásáról ír „Meddig még?” címmel. A szeretet, a segíteni akarás érzését, a tehetetlenség fájdalmát különösen a debreceni egyetemi barátnő, a szintén nagyszerű nyelvész, Andi betegségének leírásában érezzük torokszorítóknak és magas szépírói értékűnek.

Életútjának, nyelvészeti és nyelvészetén kívüli érdeklődésének sok mozzanatát ismerhetjük meg írásainak abból a gyűjteményéből, amelyet „Vigyázó, mit mondasz az éjszakáról?” címmel, „Publicisztikák és más effélék” alcímmel 1996-ban kiadott. Jobbnál jobb írások sorakoznak itt: egyszer önéletrajzi vonatkozásokkal, máskor közéleti írások az ÉS-ből, tájszótári jelenségek irodalmi, szépírói használatáról, könyvismertetések „Mások könyvének öröme” címmel, és okos nyelvművelő aprómunka. A sok közül kettőt külön is megemlítek.

„Két hét Lengyelországban” címmel egy 1964-es kiküldetés naplófeljegyzéseit olvashatjuk. Nemcsak okos szakmai tárgyalásai megkapóak, hanem partnereinek emberi értékelése, a külső körülmények elszenvedése stb. is. De ami meghökkent: a franciául tudókkal franciául, másokkal németül tárgyal, vállalva gyengébb szintjét is, viszont esetenként a szállodájába hazatérve előszedi a magával vitt könyvet, és angolul tanul! Elképesztő önfegyelem és akaraterő.

A másik a kötet első pillanatra nem szokványos címe. A kötetbeli egyik írás címe ez, de ott mindjárt megvan a magyarázó alcím is: „Az új magyar bibliafordítások margójára”. Arról szól, hogy a hetvenes évek közepén folyó munka, az új, református bibliafordítás munkaközösségének nyelvész tanácsadójaként milyen tapasztalatokat szerzett. Ez az ügy számomra is emlékezetes. Eredetileg ugyanis a fordító munkaközösség egyik vezetője, Varga Zsigmond teológiai professzor — egykori református gimnáziumbeli osztályfőnököm — engem kért fel erre a feladatra, miután a rektortól engedélyt kért hozzá. A munka elkezdődött, és én azt vettem észre magamon, hogy egyre kevesebb kedvem van a Károlyi Gáspár jól ismert, veretes nyelvi fordulatainak mai magyarra való átcserelésére: nekem a biblia nyelve régiségében jobban tetszik, még ha elfogadom is a frissítés szükségességét. Isten ujjá lehetett kényelmetlen helyzetem megoldásában: amikor ugyanis az egyetem párttitkára tudomást szerzett erről a megbízásomról, magához rendelt és arra kért, fejezzem be ezt a tevékenységet, van az egyetemen más társadalmimunka-lehetőség bőven. Csak később tudtam meg, hogy szerepemet Lőrinczy Éva vette át. Öröömöm kettős volt.

Ahogy most fájdalmam, fájdalomunk is kettős: az országos hírű nagyszerű tudóst és az egykori debreceni, egyetemi kollégát, barátot is gyászoljuk B. Lőrinczy Évában.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

**B. Lőrinczy Éva tudományos munkássága
(1997–2002)***

1997

- Népi tárgyak — népi nevek. In: *Európából Európába*. Tanulmányok a 80 esztendőös Ballassa Iván tiszteletére. Szerk. CSOMA ZSIGMOND–VIGA GYULA. Bp.–Debrecen. 357–61.
- Tájszók a kölcsönös összefüggések hálójában. In: *Szavak — nevek — szótárak*. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára. Szerk. KISS GÁBOR–ZAICZ GÁBOR. Bp. 233–7.
- Ferdinand de Saussure: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. (Fordítás.) Corvina, Bp. — *A Cours de linguistique générale* először a Gondolat Kiadónál jelent meg magyarul, 1967-ben.

1998

- Az idő — mint kutatási tényező. In: *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–KESZLER BORBÁLA. Bp. 131–3.
- Életrajz és pályakép. In: *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–KESZLER BORBÁLA. Bp. 5–6. — A jubiláns köszöntése.
- Observations on the Material of the New Hungarian Dialect Dictionary. *Eurasian Studies Yearbook* 70: 29–37.
- Lehet-e végre a magyar nyelvnek nagyszótára? (Gerstner Károllyal közösen.). *MTud.* 43: 261–71.
- Nyílt levél egy el(fel)ejtett nemzedék dolgában. *MTud.* 43: 1510–3.

1999

- Napunk fénye (Kalandozás a szókincs mélyrégióiban). In: *Ember és nyelv*. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére. Szerk. KUGLER NÓRA–LENGYEL KLÁRA. Bp. 237–40.
- Tudománytörténeti (ön)vallomás. *MNyj.* 37: 105–10.

2000

- Sarja* — *sarjúvirág*. Előzetes az Új magyar tájszótár 4. (N–S) kötetéből. In: *Vox humana*. Bolla Kálmán professzor hetvenedik születésnapjára. Szerk. FÖLDI ÉVA–GADÁNYI KÁROLY. Bp. 271–4.
- Sirjoka* (Pillanatkép egy szótárszerkesztőség életéből). (Hosszú Ferencsel közösen.). *MNyj.* 38: 61–3.

2002

- Új Magyar Tájszótár 4. (N–S) kötet*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1008 l. (Főszerkesztés.)

Összeállította: az Új magyar tájszótár munkaközössége

Szerkesztette: ZAICZ GÁBOR

* 1951 és 1996 között napvilágot látott publikációinak jegyzéke az „Emlékkönyv B. Lőrinczy Éva hetvenedik születésnapjára. Tanítványai, munkatársai és barátai” (Szerk. BÁNKI JUDIT. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest 1996/1997) című ünnepi könyvben olvasható a 195–203. lapon. Az utolsó évek bibliográfiája e lista címléírás elveit, rövidítéseit kívánja követni.

Balassa Iván

(Báránd, 1917. október 5.—2002. november 1. Budapest)

2002. november elsején, azon a napon, amelyen valamennyien halottainkról emlékezünk meg, távozott közülünk Balassa Iván, a magyar néprajztudomány kiemelkedő személyisége. Értékes életút zárult le halálával. Életének 85 éve, tudományos pályájának több mint hat évtizede során könyvei, tanulmányai, muzeológusi és tudományos szervező munkája nemcsak számára jelentett szakmai hírnevet, elismertséget, de a magyar tudományos életbe is komoly értéket hoztak.

A szülőfalu, Báránd, az alma mater, a debreceni tudományegyetem egy életre szóló emberi és szakmai élménnyel és útravalóval látták el, Debrecen és a bihari táj évtizedek elmúltával is visszatérő kapcsolódási pontjai voltak életének. Debrecenbe mindig visszatalált azután is, hogy hivatása erdélyi tájakra, a tokaj-hegyaljai szőlőhegyekre, az alattuk húzódó pincék mélyére vagy éppen a fővárosba szólította.

Hosszú tudományos alkotói életútja során újra és újra visszatért ahhoz a szakterülethez, amellyel pályafutását kezdte, a magyar agrárium kutatásához. Korai nyelvészeti érdeklődésének eredményét (A debreceni cívis földművelésének munkamenete és műszókincse) ebben a tágabb témakörben nagy monográfiák követték: „A magyar kukorica” (1960), „Földművelés a Hegyközben” (1964), „A magyar gabonatermelés néprajza” (1990). Az eke és a szántás történetéről írott értekezésével európai hírnevet szerzett, a kötetet a nemzetközi szakirodalomban is gyakran idézik, akárcsak a „Getreidebau in Ost- und Mitteleuropa” (1972) című általa szerkesztett kötetét.

Tudományos munkásságának másik meghatározó területe a mai Magyarország északkeleti vidéke. Tokaj-Hegyaljáról, a Bodrogykőről, a Zempléni-hegység néprajzáról számos könyvet jelentetett meg. Más munkái mellett a „Tokaj-Hegyalja szőleje és bora” (1991) című monográfiája is azt tanúsítja, hogy etnográfusként sem veszítette el érdeklődését ifjúkori vonzalma, a nyelvészet iránt. Az „Új Magyar Népköltési Gyűjtemény”-ben megjelentetett karcsai mondagyűjtése (1963) pedig az első komolyabb kitérő a folklórisztika területére, amelyet később több is követett.

A tematikus monográfiák mellett fő művei közé tartoznak nagy néprajzi szintézisei is. Ortutay Gyulával közösen írt „Magyar néprajz” című összefoglalása nemcsak a hazai szakemberek és a néprajz iránt érdeklődők nélkülözhetetlen kézikönyve lett, de idegen nyelvű kiadásai révén a nemzetközi néprajztudomány egyik fő forrása is a magyar népi kultúráról. A kötet Európa és a világ szinte valamennyi jelentős könyvtárában megtalálható. A nyolcvanas-kilencvenes években készített nagy monográfiái között tartjuk számon a határon túli ma-

gyar néprajzról írt összefoglalást (1989), valamint a magyar falusi temetőkről (1989) készített kiváló szintézist.

Muzeológusi, múzeumalapítói munkássága során az országban több helyen is dolgozott. A kolozsvári gyakornoki időszak után a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum muzeológusa, majd a budapesti Néprajzi Múzeumban éveken át töltötte be az igazgatói tisztséget. A sárospataki Rákóczi Múzeum élén töltött évek után pedig — néhány év minisztériumi munkát követően — nyugalomba vonulásáig a Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyettese volt. Múzeumi munkája során új múzeumokat alapított, nagy számú kiállítást rendezett. Muzeológusként egyik főműve a Mezőgazdasági Múzeumban általa létrehozott Munkaeszköz-történelmi Archívum.

Szinte felsorolni is nehéz azokat a tisztségeket, amelyeket tudományos közéleti, tudományszervezői munkássága során betöltött. Mint a Magyar Néprajzi Társaság elnöke, alelnöke, a Györffy István Néprajzi Egyesület tiszteletbeli elnöke, a TIT Néprajzi Választmányának alapító elnöke, az Ethnographia, a Néprajzi Értesítő folyóiratok és számos más tudományos kiadvány szerkesztője, évtizedeken át aktív részese és formálója volt a magyar néprajzi tudományosságnak, a határon túli magyarság és a hazai nemzetiségek néprajzának. A Svéd Királyi Gusztáv Adolf Tudományos Akadémia rendes, a Dán Királyi Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjaként, a Szlovák, a Cseh, a Finn Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagjaként, a koppenhágai Mezőgazdasági Múzeumok Világszövetségének alelnökeként, a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagjaként pedig nemcsak saját személyének, az általa elért eredményeknek szerzett nemzetközi ismertséget, hanem a magyar néprajztudománynak is. Hazai és nemzetközi elismertségét mutatják legnagyobb kitüntetései, a Herder-díj, a Pitré-díj, a Pro Paluster-díj, a Móra Ferenc-díj, a Györffy István Emlékérem, a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje.

A kiemelkedő szakmai eredmények nyílt, rokonszenves, segítőkész emberi magatartással társultak. Szerkesztőként, munkatársként mindig számítani lehetett tanácsaira, baráti segítségére. Fiatalabb kollégáinak útját egyengette a tudományos fokozatszerzési eljárásokban bizottsági szerepvállalásaival.

Balassa Iván gazdag életútjára visszatekintve a minden iránt érdeklődő, mindvégig nyitott, fáradhatatlan tudós személyisége bontakozik ki előttünk. A bárándi református értelmiségi család és a debreceni egyetem szellemi útravalójával megjárta változatos és tevékeny élet Báránd temetőjében talált végső megnyugvást. Kollégái, pályatársai, a néprajz és a rokon tudományok művelői körében pedig könyvei, tanulmányai, az általa létrehozott intézmények még sokáig őrizni fogják emlékezetét.

BARTHA ELEK

Balassa Iván emlékezete

Balassa Iván, a debreceni egyetem magyar–német szakos hallgatója (1936–1940), majd az 1938-ban Csűry Bálint által alapított Magyar Népryelvkutató Intézet gyakornoka fényes pályát futott be. Sohase feledte el, hogy Csűry Bálint tanítványa volt, hogy tudományos pályája indítását a nyelvészeti, közelebbről a népryelvi érdekeltségű néprajz művelése felé Csűry Bálinttól és a ma már Csűry-iskola néven ismert munkaközösségtől (Bakó Elemér, Imre Samu, Végh József és mások), a Debreceni Egyetem Magyar Népryelvkutató Intézetétől kapta. A mesterének vallott Csűry Bálintról több tanulmányt, sőt egy kis könyvet is írt „A múlt magyar tudósai” című sorozatba (Csűry Bálint. Bp., 1988). Legutóbb pedig a Debreceni Egyetem és a Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány felkérésére, a „Debreceni Egyetem nagy professzorai” című előadásorozatban, 2001. május 9-én nagyszerű előadásban emlékezett és emlékeztetett Csűry Bálint professzorra.

Balassa Iván 2002. november 1-jén, 85 éves korában Budapesten elhunyt. Már eddig is számos nekrológ búcsúztatta el, és várható, hogy a közeljövőben ezeknek az emlékezéseknek a száma nőni fog, jelezve, hogy Balassa Iván gazdag, változatos életet élt, hogy széleskörűen ismert és elismert alkotó ember volt. Természetes, hogy minden emlékezés, nekrológ az emlékező közösség sajátos szempontjai, igényei szerint vagy legalább is ezek hangsúlyozásával emlékezik meg Balassa Ivánról.

Mi most itt, a „Magyar Nyelvjárások” hasábjain a nyelvész, a népryelvkutató Balassa Iván etnográfust búcsúztatjuk. Azzal a megjegyzéssel, hogy közel se a magyar nyelvtudomány, a népryelv- és nyelvjáráskutatás egésze, hanem csak az itt, Debrecenben kapott indításból kinőtt nyelvi, nyelvészeti, népryelvkutatói alapozású néprajztudomány részéről. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Balassa Iván személyében, szemléletében és munkásságában a két diszciplína elválaszthatatlanul együtt volt: Balassa Iván a nyelvi-nyelvészeti érdekeltségű néprajztudományt képviselte. Ő maga is kifejtette a nyelvi, népryelvi, nyelvjárási és a néprajzi kutatások kapcsolatának fontosságát (A nyelvjárási és néprajzi kutatás kapcsolata Csűrynél és azóta: MNyj. 28–29: 15–26).

Minden nekrológban illendő, hogy az elhunyt életrajzát ismertessék. Különösen fontos ez Balassa Iván esetében, amikor halottunk régmúlt debreceni és népryelvkutatói kapcsolatairól kívánunk megemlékezni.

Balassa Iván 1917. október 5-én született Bárádon, ahol anyai nagyapja (Szabó József) református lelkész volt. Édesapja (Balassa József) bihartordai körjegyző, édesanyja (Szabó Edit) pedig tanítónő volt. Édesanyja gyakran tartózkodott a szülői házban és vele együtt fia is. Balassa Iván gyermekkorát Bárádon töltötte. Itt járt elemi iskolába, sőt a gimnázium első két osztályát is —

nagyapja irányításával mint magántanuló — Bárádon végezte. Bárádon érték azok a meghatározó erejű élmények, amelyek erőteljesen befolyásolták pályája alakulását. „Sok mindent tanultam Bárádon. Így többek között harangozni, orgonát fújtatni Káti Lajcsitól, tőle és más barátaimtól a bigézést, a golyózást, a sárpuska használatát és sok mindent, ami hozzátartozott a bárádi gyermekélet-hez a két háború között. (...) Első néprajzi feljegyzéseim is Bárádon készültek. Szőnyi Mihály, aki mindig megemelte kalapját a Kossuth-szobor előtt, mondta el nekem a régi vizes világ, a gazdálkodás emlékeit és ezeket a sorokat még ma is őrzöm” (Az életet már megjártam: Múzeumi Kurir 67: 16).

Gimnáziumi tanulmányait a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában végezte, és mint a Tisza István Tudományegyetem magyar–német szakos hallgatója a Debreceni Református Tanárképző Intézetben folytatta (1936–1940). Ahogy már említettük is, az egyetemen Csűry Bálint professzor tanítványaként a nyelvészet, közelebbről a népnyelv tanulmányozásában mélyedt el. Még mint egyetemi hallgató 1938–39-ben az egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékén, illetve a Csűry Bálint által létrehozott Magyar Népnyelvkutató Intézetben gyakornok volt.

Első tudományos közleménye a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népnyelvkutató Intézetének első évkönyvében, a „Magyar Népnyelv”-ben jelent meg, „Szerep helynevei” címmel (1: 130–8). 1940-ben doktorált, „A debreceni cívisszótár megalkotása és műszókincse” című disszertációja a „Dolgozatok a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népnyelvkutató Intézetéből” című sorozat 7. számaként 1940-ben jelent meg. Mindkét írása hűen igazodott a Csűry-iskola célkitűzéseire: önálló népnyelvi (névtani) gyűjtések alapján helynévgyűjteményeket, mesterségszótárakat és tájszótárakat terveztek összeállítani és kiadni. Jellemző volt, hogy előszeretettel gyűjtöttek népnyelvi műszavakat a földművelés és annak különböző részterületei köréből. Csűry Bálint nagy terve volt a debreceni cívisszótár megalkotása. Különböző mesterségszótárakat és egyéb népnyelvi gyűjtéseiket részben ennek előmunkálatainak is tekintették. Sajnos, a szép és nagyszabású tervből, főleg Csűry Bálint halála (1941), illetőleg a háború pusztításai miatt nem lett valóság. Balassa Iván kerekén húsz évvel ezelőtt felelevenítette a cívisszótár ügyét (Csűry Bálint és a „Debreceni Cívisszótár”: MNyj. 24: 31–7) és újabban is foglalkozott vele (A debreceni cívisszótár: MNyj. 32: 37–9).

A Csűry-féle iskola népnyelvi gyűjtései, a gyűjtések adattári feldolgozása során fordult figyelme a néprajztudomány felé, és vált azután a magyar néprajztudomány és egyben a (néprajzi) muzeológia kimagasló egyéniségévé. Mégpedig elsősorban a Csűry által megkövetelt, rajzzal vagy fényképpel kísért eszköz- és eszközrész-leírásai révén. Ugyanis ezek a népnyelvi „leírókartonok” majd mindenben megegyeztek a múzeumokban készített tárgykartonokkal.

Nyelvészeti alapozású néprajzi érdeklődését csak fokozta, hogy 1940-ben Szabó T. Attilához került a kolozsvári egyetemre, tanársegédként. Rövid kolozs-

vári tartózkodása alatt nemcsak sokat tanult Szabó T. Attilától, hanem kölcsönösen jó, egymást segítő barátokká is váltak. Balassa kolozsvári tanársegédsege alatt — főleg a Szabó T. Attila baráti köréhez tartozó Viski Károly (aki ekkor kolozsvári egyetemi tanár volt) hatására — néprajzi-muzeológiai érdeklődése fokozódott, és ez Balassa Ivánt egyértelműen néprajzossá formálta. 1941 végén Sepsiszentgyörgyre került a Székely Nemzeti Múzeumba, múzeumőrnek (akkor ez volt a muzeológusok neve). E múzeum néprajzos múzeumőreként főleg Herepei János (akkor a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója) példája nyomán hamarosan ismert nevű etnográfus-muzeológus lett.

A második világháború végén, 1944-ben el kellett hagynia Sepsiszentgyörgyöt, és az ott szerzett jó etnográfusi és muzeológusi hírnevének köszönhetően a budapesti Néprajzi Múzeumba került. A Néprajzi Múzeumban példátlan energiával dolgozott, aminek következtében előbb osztályvezető, majd 1950-ben a nagyhírű intézmény főigazgatója lett. 1956-ig állt a Néprajzi Múzeum élén, amikor is — saját kérésére — Sárospatakra került a Rákóczi Vármúzeum igazgatójának. Sárospatakon is — részben folytatva nagyszabású munkái írását — széleskörű kutató- és feldolgozó munkába fogott. Ennek során új és minden korábrinál nagyobb lendületet adott a Bodrogekő, a Hegyköz, a Hegyalja és Sárospatak nyelvészeti alaposítottágú néprajzi-művelődéstörténeti kutatásának. Sárospatakról 1961-ben visszakerült Budapestre és öt éven át a Művelődésügyi Minisztérium osztályvezetőjeként tevékenykedett. Voltaképpen a magyar múzeumügy egyik legfontosabb irányító tisztségét töltötte be. Tudományos kutató- és feldolgozó tevékenysége ez alatt az öt év alatt sem szünetelt, sőt még csak nem is csökkent.

1966-ban a Magyar Mezőgazdasági Múzeumba került az ott folyó tudományos munka irányítására, szervezésére. Az itt felmerült feladatok ellátására — a közben a hazai elismerés mellett nagy nemzetközi elismerést is keltett — agrár-néprajzi, agrártörténet-néprajzi munkássága tette alkalmassá. A Mezőgazdasági Múzeumban végzett tudományos irányító és szervező munkája eredményeként jött létre az a Munkaeszköz-történeti Archívum, amely több mint százezer leíró-kartonjával tudományos igényeknek megfelelő információkat tárol minden magyar múzeum e tárgykörbe vágó anyagáról. Innen ment nyugdíjba 1987-ben. Természetesen — ahogy a nagy energiával dolgozó, alkotó tevékenységet folytató, munkájukat hivatásként végző embereknél szokásos — nyugdíjba ment ugyan, de nem nyugalomba. Balassa Iván nyugdíjazása után is széleskörű kutató- és feldolgozó munkásságot fejtett ki.

Óriási munkásságának és ezen belül a nyelvészeti, néprajzkutatási és -gyűjtési irányultságának részletes bemutatására ezúttal nincsen mód. Mind gyűjtő-, mind feldolgozó munkája, illetőleg az annak a már többször hangoztatott nyelvi, nyelvészeti indítottságú néprajzi feldolgozásmódnak az illusztrálására három nagyszabású, munkássága egészére jellemző munkáját említjük meg.

Az első a híres-neves „kukoricamonográfia” (A magyar kukorica. Néprajzi tanulmány. Bp., 1960). Ez a minden korábbinál alaposabb rendszerezés az addig is ismert szerzőt egyszerre a magyar néprajztudomány élvonalába emelte. Nem közömbös annak megemlézése sem, hogy Balassa Iván ezt az első, igazán nagy jelentőségű munkáját néhai professzorának, Csúry Bálintnak az emlékére ajánlotta. A rendkívül részletező munkában egy több részből álló fejezet foglalkozik a kukoricanövény és részeinek magyar elnevezéseivel is. Nyelvi, nyelvészeti alapozással mutatja be a kukorica megművelésének és elraktározásának kérdéseit is. Nyelvészeti, népnyelvi megalapozottság tekintetében különösen gazdag a kukorica felhasználásáról szóló fejezet.

A másik itt említendő könyv Balassa Iván „Földművelés a Hegyközben” című munkája (Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok 1. Bp., 1964). Ez Sárospatakra kerülésének és ottani gyűjtő- és feldolgozó tevékenységének első gyümölcse. A könyv különösen gazdag a hegyközi földművelés eszközanyagának és munkafolyamatainak fényképekkel és rajzokkal kísért nyelvi feldolgozásában.

A harmadik megemléltendő munka a megint csak Balassa Iván alapművei közé tartozó, a nyelvi, népnyelvi vonatkozásokban különösen gazdag ekemonográfia (Az eke és a szántás története Magyarországon. Bp., 1973). Balassa ebben a munkájában először foglalta össze az eke és az ekés földművelés, a szántás kultúrtörténetét a kezdetektől a XIX. század végéig, a vaseke elterjedésének diadaláig. Többek véleménye szerint Balassa Iván eke-szántás monográfiája elsőrendű népnyelvi, nyelvtörténeti munka.

Az előzőkben már volt szó Balassa Iván rendkívül erős bárándi és szülőfaluján keresztül bihari-sárréti, illetőleg iskolázása helyétől és körülményeiből következően debreceni kötődéseiről. Ez a szülőföldhöz való ragaszkodás többek között abban is megmutatkozott, hogy Balassa Iván minden munkájában szívesen használt fel, mutatott be bárándi, bihari, illetve debreceni adatokat, nyelvi példákat. Ilyen vonatkozásban bárándi, bihari, debreceni kötődéseire az 1985-ben kiadott „Báránd története és néprajza” című monográfiája tette föl a koronát, mégpedig a kötet végén közölt „Tanulságok a bárándi monográfiáról” című vallomásos írásával. Balassa Iván számtalan kitüntetés birtokosaként a legnagyobb elismerésnek azt tartotta, hogy szülőfaluja, Báránd 1997-ben díszpolgárává választotta.

Sajnos, Balassa Iván munkásságának jegyzéke eddig csak részekben készült el. De e nélkül is számon tartjuk, tudunk gazdag munkássága minden darabjáról: kéziratairól, kiadatlan munkáiról, jegyzeteiről is. Balassa Iván valóban gazdag örökséget hagyott ránk, és büszkék lehetünk arra, hogy ennek a hagyatéknek nagy hányada a debreceni nyelvészeti stúdiumok eredményeként nyelvi, népnyelvi kötődésű.

